

Andrzej Radek

"Hipnoza kryminalna", J. Siuta, J.
Wójcikiewicz, Kraków 1999 :
[recenzja]

Palestra 43/11(503), 108-111

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ **J. Siuta, J. Wójcikiewicz:**
Hipnoza kryminalna

**Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych,
Kraków 1999, ss.123**

I. Recenzowana praca krakowskich autorów podejmuje problematykę hipnozy prezentując jej prawnokarne i kryminalistyczne aspekty. Autorzy zastanawiają się, posługując się licznymi przykładami, nad diagnostyczną funkcją hipnozy i jej wartością, przede wszystkim na gruncie procesu, również w odniesieniu do obecnego polskiego prawodawstwa – kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego.

Jest to książka będąca dobrym połączeniem koncepcji i postulatów teoretycznych w badaniach nad hipnozą z różnorodną wiedzą praktyczną pochodzącą z sal sądowych. Owe liczne ilustracje autentycznych spraw karnych znakomicie wprowadzają czytelnika w samo centrum rozważań nad kryminalnym aspektem hipnozy i uatrakcyjnijają narrację.

Prezentowaną książkę można oceniać co najmniej w trzech płaszczyznach.

Po pierwsze, jest to książka mogąca zainteresować szerokie grono czytelników, nie tylko profesjonalnie zajmujących się poruszonymi przez autorów problemami.

Hipnoza ma swoją długą tradycję. Od stuleci, ba od tysiącleci, porusza umysły i emocje ludzkie. Otaczający ją nimb tajemniczości wzmacnia dodatkowo jej atrakcyjność. Jeżeli nawet nie każdy człowiek wyobraża sobie, iż może ją stosować, to wielu fascynuje jej potęgą i podnieca uległość nieznaną mocą. Zapewne jeszcze więcej ludzi wyobraża sobie, że jest to zjawisko dostępne niemal dla każdego. Potwierdza to poniekąd rzeczywistość. Hipnoza staje się znana i dostępna w naszej codzienności. Przykładem niech będzie nie tylko estrada, ale i coraz powszechniej medycyna.

Po drugie, jest to książka interesująca z punktu widzenia metodologii nauki, bądź nawet ontologii (w znaczeniu opisu przedmiotu). Autorzy pracy, rzetelni uczeni, nie ukrywają przed czytelnikami, iż opisują zjawisko, o którym nie wiemy, czym jest i jakie czynniki je wywołują.

Jest to wprawdzie zjawisko badane i opisywane przez współczesną naukę co najmniej od lat trzydziestych naszego stulecia, lecz badania te do dnia dzisiejszego nie rozproszyły tajemnicy spowijającej hipnozę. Tajemnica bardzo powoli ustępuje miejsca faktom i sprawdzalnej teorii.

Współcześnie prowadzone badania nad hipnozą, w tym nad zmianami świadomości, dotyczą wielu zagadnień, takich jak: zniekształcenia percepcyjne, zmiany pamięciowe, regresja jako szczególnie przypadek zniekształceń pamięciowych, sugestia posthipnotyczna, czy zmiany perspektywy czasowej. Jednak w wyniku tych badań stwierdzono niewiele związków między czynnikami osobowościowymi lub społecznymi, a podatnością na hip-

nozę. Niektórzy badacze argumentują, że wszelkie zjawiska hipnotyczne odzwierciedlają jedynie silne stany motywacji.

Co w tym kontekście wydaje się bardzo interesujące, w dalszym ciągu – i podkreślają to autorzy recenzowanej pracy – wyniki badań empirycznych potwierdzają bezgraniczną wiarę opinii społecznej w siłę hipnozy.

Opozycja między bezgraniczną wiarą w hipnozę, a sceptycyzmem uczonych jest poniekąd osnową tej książki. Wprawdzie różnorodność prezentowanych w książce stanowisk dotyczących hipnozy, wydaje się, nie ułatwia odbioru pracy, jednak dla osób mających już pewną wiedzę może być to fascynujące doświadczenie. Różnorodność ta ukazuje bowiem zjawisko hipnozy w całej złożoności i niepewności, zarówno genezy jak i istotnych jej wartości.

Po trzecie, jest to książka wszechstronnie opisująca hipnozę, jej naturę i historię. Przedstawia, co jest istotą książki, hipnozę na gruncie nauk kryminalnych.

II. Omawiana książka składa się z jedenastu rozdziałów. Pierwsze trzy rozdziały, stanowiące niemal połowę recenzowanej pracy, wydają się niezwykle istotne i ważne. Dają one, mniej przygotowanemu czytelnikowi, bazę informacyjną dotyczącą tematu książki i umożliwiają lepsze zrozumienie dalszych rozważań autorów. W tej części książki opisano podstawowe informacje na temat pamięci i zapominania. Przedstawiono stadia pamięci, jej mechanizmy i rozwijające się badania nad pamięcią. Opisano naturę i kontrowersje dotyczące hipnozy, a także przedstawiono jej przednaukowy okres i rozwój badań naukowych nad tym zjawiskiem. Zawarto także informacje na temat hipnozy w kontekście pamięci oraz ważnych, w rozważaniach kryminalnych, zagadnień odpamiętywania zdarzeń i regresji hipnotycznej. Zwłaszcza z odpamiętywaniem zdarzeń kryminalnych, a także regresją hipnotyczną („cofaniem się w czasie”) wiązano w sprawach sądowych spore nadzieje. Dotyczy to takich zagadnień jak „odświeżanie” pamięci świadków czy ofiar przestępstw. Badania naukowe nie potwierdziły skuteczności, jaką wiązano z tymi zjawiskami.

W rozdziale czwartym przedstawiono interesujące dla czytelnika rozważania na temat wykorzystywania hipnozy podczas estradowych pokazów. Rozdział ten stanowi nie tylko ciekawostkę dla „zwykłego” czytelnika książki, ale jest również interesujący dla profesjonalistów, z tego chociażby powodu, iż stanowi krótki przegląd na temat stosunku prawa do hipnozy estradowej w niektórych krajach. W Izraelu, Norwegii, Szwecji, w ośmiu stanach USA, w kanadyjskiej prowincji Quebec i w australijskim stanie Victoria hipnoza estradowa jest zakazana. W Anglii zaś hipnoza estradowa, na mocy ustawy, jest zakazana bez zezwolenia właściwej władzy. Ustawa ta ogranicza też stosowanie hipnozy – zakazuje stosowania hipnozy wobec osób w wieku poniżej 21 lat oraz zezwala policji do wkraczania do pomieszczeń, w których odbywają się przedstawienia. W Polsce nie ma żadnego specjalnego aktu prawnego regulującego estradowe wykorzystywanie hipnozy.

W takich sytuacjach stosowane jest ustawodawstwo powszechnie obowiązujące.

Kolejne sześć rozdziałów odnosi się do prawnego kontekstu hipnozy. Rozważania dotyczą sprawy przestępstwa, ofiary i świadka, oraz próby określenia efektywności hipnozy kryminalistycznej.

Na podstawie wielu przykładów z sal sądowych oraz badań empirycznych nad hipnozą kryminalną oraz hipnozą psychologiczną można stwierdzić, że trudno jest udowodnić, by hipnoza była bezpośrednią przyczyną przestępstwa, i to zarówno w stosunku do sprawcy jak i ofiary. Interesujące są rozważania nad hipnozą w kontekście prawa oskarżonego do obrony. Większość systemów wymiaru sprawiedliwości wyłącza stosowanie hipnozy jako dowodu wyłączającego swobodę wypowiedzi.

Opisano także wykorzystanie hipnozy w amerykańskim procesie sądowym, a także angielskim, australijskim, niemieckim, szwedzkim, izraelskim oraz polskim. Analizowana procedura ujawnia różne w tej materii doświadczenia, od dopuszczalności warunkowej hipnozy na gruncie procesu amerykańskiego, aż po wyłączenie hipnozy w postępowaniu karnym RFN. Polska procedura, jak podkreślono w książce, zakazuje stosowania hipnozy w związku z przesłuchaniem (art. 171 § 4 pkt 2 k.p.k.). Zaznaczono jednakże, że nie ma przeszkód prawnych przed stosowaniem hipnozy w ramach ekspertyzy.

Rozdział dziesiąty stanowi swoistego rodzaju podsumowanie dotyczące stosowania hipnozy w świetle praktyki śledczej. Efektywność tę próbowano zmierzyć nie tylko liczbą spraw, w których hipnoza okazała się przydatna, ale także przypadkami, w których zawiodła. Analizując sprawy, w których wykorzystano hipnozę, okazuje się, że jej efektywność nie jest duża. Większa jest wiara w możliwości hipnozy, zarówno w opinii społecznej, ale także w praktyce śledczej, niż stwierdzenia jej rzeczywistej pomocy.

W ostatnim rozdziale recenzowanej książki autorzy przedstawiają dwa rozbieżne stanowiska dotyczące wykorzystywania hipnozy w procesie. Rozbieżność ta wynika przede wszystkim z reprezentowania przez autorów książki dwóch dziedzin nauki – Jerzy Siuta jest psychologiem, a Józef Wójcikiewicz prawnikiem. Pierwszy z autorów sformułował stanowisko, by hipnozę, za zgodą osoby zainteresowanej i w ramach ściśle określonej procedury, wykorzystywać wyłącznie w ramach badań eksperckich. Wyniki uzyskiwane z zastosowania hipnozy mają dla przebiegu dochodzenia, czy procesu, takie samo znaczenie jak każdej pochodzącej z innego źródła informacji. Ewentualnym zadaniem sądu byłaby ocena przedstawionych dowodów bez względu na źródło ich pochodzenia. Autor przestrzega, że gdyby którykolwiek sąd uznał uzyskane w stanie hipnozy informacje za rozstrzygające dowody, to wykazałby łatwowierność sprzeczną ze współczesną naukową wiedzą o pamięci i samej hipnozie.

Józef Wójcikiewicz stwierdza, iż brak jest merytorycznych przeszkód, by hipnoza mogła być stosowana przez biegłego psychologa w ramach badania psychologicznego oskarżonego czy świadka. Nie istnieją, według autora prawne przeszkody posługiwania się nią w ramach ekspertyzy. Ocena

wartości dowodowej takiej opinii oraz ewentualnych zeznań należeć będzie do organu procesowego.

III. Prezentowana książka jest nowocześnie zakreślonym studium wykorzystywania hipnozy w całym postępowaniu dowodowym, w odniesieniu zarówno do sprawcy, ofiary i świadka przestępstwa. Przedstawia, jak już wspomnieliśmy na wstępie, krótki rys historyczny dotyczący hipnozy oraz współczesne badania nad nią.

Autorzy mając świadomość niejednoznaczności opisywanego zjawiska, nie tylko nie określili wspólnego wobec niego stanowiska, ale i pozostawili je otwarte wobec własnego zdania każdego z czytelników.

Warto dodać, iż książka zawiera bogatą literaturę przedmiotu, zarówno polską jak i obcą, ponad 250 pozycji.

Biorąc pod uwagę zawarte w książce rozważania nad hipnozą, zwłaszcza w kontekście kryminalnym, polecam tę książkę jak najszerszemu gronu czytelników nie zważając na dyscyplinarne przyporządkowania.

Andrzej Radek